

ku.remissvar@regeringskansliet.se
Kulturdepartementet
Regeringskansliet
103 33 Stockholm

Betänkandet Konstnär – oavsett villkor? (SOU 2018:23) Ku2018/00773/KO

Nedan följer en sammanfattning av Stockholms konstnärliga högskolas (SKH:s) synpunkter och reflektioner på utredningens bedömningar och förslag:

SKH står bakom ställningstagandet avseende konstens och konstnärernas roll i ett demokratiskt samhällsbygge ”det behövs större förståelse för att konsten kan tillföra viktiga värden i beslutsprocesser som rör fler områden i samhället”.

Utredningen lyfter fram viktiga parametrar i en ny konstnärspolitik. Den ska bidra till att konstens frihet, egenvärde och kvalitet värnas och kännetecknas av att konstnärernas kunskaper och erfarenheter ska tas tillvara bättre vid förändring, utveckling och förnyelse i samhället och att ansvaret för detta ska vila på flera politikerområden. Fokus i utredningen ligger på det konstnärliga arbetets ökade ekonomiska betydelse i en globaliserad och digitaliserad samtid. Det stärker bilden av konsten som en självklar del av samhället.

Ett bekymmer med utredning är att de i sin iver att hitta ett sammanhållet begrepp för de som livnär sig på konstnärlig verksamhet (konstnärer) försätter sig i en situation där de i mångt och mycket kommer att föreslå generella åtgärder för vitt skilda konstnärsområden. SKH har olika konstnärs kategorier med olika förutsättningar och om man väljer att ducka för det i syfte att vara radikal och framåtträvande så kommer man att riskera att missa den kategoria av konstnärer som har de svåraste förutsättningarna när det kommer till ekonomiska villkor.

Utredningen konstaterar att konstnärer inom olika områden har olika förutsättningar. SKH tycker att konsekvenserna av det konstaterandet borde ha fått större avtryck i förslagen.

Minskad snedrekrytering och mer fortbildning

För att komma tillrätta med den omfattande snedrekryteringen till de konstnärliga högskoleutbildningarna krävs enligt utredningen strategiska och långsiktiga insatser. Utredningen föreslår att lärosätenas insatser förstärks. SKH instämmer i att det behövs, men anser att analysen av problemet bör gå djupare. Barns val grundas tidigt och redan innan de väljer så gör föräldrarna sina val. Rekryteringen till konstnärliga utbildningar speglar i mycket stor utsträckning de som är mottagare av konsten. Om barn inte kommer i kontakt med konst redan i hemmet eller i skolan för att de inte tycker att det berör dem då är det mycket svårt för samhällsinsatser att åstadkomma en förändring.

SKH ser problemen och tycker att det är mycket viktigt att vi tar vårt ansvar inom högre konstnärliga utbildningar men i en utredning om konstnärers ekonomiska villkor är det risk att fokus och ansvar läggs på fel part.

SKH bedriver spetsutbildningar och för att bli antagen till högskolans utbildningar krävs betydande förkunskaper. Här har förskola, fritids, grundskola och gymnasium en avgörande roll för att väcka individens intresse samt ge utbildning som skapar förutsättningar för att i förlängningen ha möjlighet att bli antagen till en konstnärlig högskoleutbildning. För att detta ska lyckas krävs en uppgradering av estetiska ämnen i grundskolan och att dessa erkänns samma värde - och ges obligatoriskt utrymme i läroplanen - som nuvarande obligatoriska ämnen t.ex. svenska och matematik.

Utredningen menar att en åtgärd som bör prövas är att de konstnärliga högskoleutbildningarna i samarbete med lokala aktörer flyttar delar av sina aktiviteter till socioekonomiskt svaga bostadsområden.

SKH delar utredningen problemformulering men har en annan analys och därmed en tveksam hållning till de förslag som utredningen presenterar inom detta område. De konstnärliga högskolorna kan absolut flytta ut delar av sin verksamhet till socioekonomiskt utsatta områden (detta görs redan inom SKH) men resultatet kommer inte att ha den önskade effekten avseende rekrytering av nya sökande till de konstnärliga utbildningarna som utredningen eftersträvar.

För att öka rekryteringen till de konstnärliga utbildningarna så att studentpopulationen når målet om att spegla den sammansättning som samhället i övrigt så krävs en förändrad status och inkludering av konstnärer i samhället. Det skulle bidra till att öka attraktionen inom samtliga befolkningsgrupper i samhället. Detta upplevs som svåruppnåeligt så länge som konsten inte behandlas som viktig i samhällsbyggandet och konstnärer inte har en rimlig lön som går att leva på och tillgång till (eller av olika anledningar inte nyttjar) samma trygghetssystem som övriga samhällsmedborgare.

SKH vill särskilt lyfta fram nedan passus som mycket viktig i utredningens arbete:

”Det finns ett växande behov av bildning i en tid av informationsöverflöd och komplexa samhällsförändringar. Bildningen är viktig för demokratibygandet och för att stärka människors handlingskraft. Bildning och ökad kompetens att hantera komplexitet stärker individens motståndskraft mot osaklig information.

Med konstabildning avses här det bildningsarbete där individen fördjupar sin förståelse för olika konstarters och konstverks ursprung, kontext och verkan. För alla konstnärliga verk av betydelse gäller att det finns mycket att vinna på att tränga in i de förutsättningar som verket vilar på. Konstverk kännetecknas i hög grad av den rikedom av tolkningar som möjliggörs i mottagandet av verket. Det är viktigt i detta sammanhang att slå fast att det inte är konstens uppgift att vara lättillgänglig och omedelbart begriplig för en publik.

Varje möte mellan verk och publik kräver någon sorts förmedling, och ju mer främmande, nyskapande eller komplext ett verk är, desto mer kan publiken behöva stöd av förkunskaper för att kunna ta emot och tillägna sig verket. Med en fördjupad bildning växer tolkningsmöjligheterna – och denna kompetens kan föras vidare till världen utanför konsten, som därmed också växer i rikedom. ”

SKH instämmer i utredningens förslag om att lärosätena bör kunna utveckla distansutbildning i större utsträckning för att öka tillgängligheten. Distansutbildning kan användas avseende de utbildningar som lämpar sig för att genomföras på distans vilket inte motsvarar hela det utbud som de konstnärliga högskolorna har. Många utbildningar är baserade på praktik som genomförs på plats och ofta i samspel i en grupp.

Utredningen lyfter också fram vikten av att satsa på Kulturskolan, vilket SKH också anser är viktigt. I förlängningen kan det bidra till att öka underlaget av potentiella sökande till de konstnärliga högskoleutbildningarna i framtiden då det medför att ett tidigt intresse för konst kan väckas hos deltagarna. Idén som presenteras om konstbildning i tidig ålder förutsätter också att estetiska ämnen inkluderas i grundskolan som obligatoriska delar under hela skolgången. Om vi endast ser denna typ av konstutbildning, som ska syfta till att utveckla ett konstant intresse och en konstbildning i tidig ålder, som ett parallellt spår till grundskolan så kommer situationen inte att förändras nämnvärt.

Utredningen menar att för att förbättra förutsättningarna för konstnärernas professionella arbete och försörjning krävs att de konstnärliga utbildningarna kompletteras med fortbildning. Fristående kurser bör erbjudas för att möta behov av och efterfrågan på ett livslångt lärande hos yrkesverksamma konstnärer. Syftet med utbildningarna bör vara att stärka en yrkesmässig utveckling och konstnärernas förutsättningar att leva på sitt konstnärliga arbete. SKH ser positivt på detta förslag och att det ingår i högskolans uppdrag. En utbyggnad/ett mer omfattande utbud vid högskolan i linje med förslaget kräver dock ett utökat uppdrag från regeringen.

SKH vill även peka på sambandet mellan vilka som söker till högre konstutbildningar och levnadsvillkor i övrigt dvs. ”klassstillhörighet”. Det är en känd utgångspunkt att de vars familjer kommer från socioekonomiskt utsatta områden med en lägre levnadsstandard och inkomst inte söker till konstutbildningar i någon större utsträckning. Anledningen är de osäkra framtidsutsikter vad gäller försörjning, arbetsmarknad och levnadsvillkor som kännetecknar ett yrkesval som konstnär. Detta är grundläggande fakta som det krävs omfattande åtgärder för att förändra, både ekonomiska och värderingsmässiga.

Nytt statsbidrag till konstnärliga produktionshus för ungdomar

SKH instämmer i förslaget om ett statligt stöd på 50 miljoner kronor till att starta konstnärliga produktionshus för ungdomar, företrädesvis med placering i kommundelar i socioekonomiskt utsatta områden. Målsättning med förslaget är att sänka trösklarna till konstnärligt arbete för ungdomar, att ge fler röster plats inom det konstnärliga fältet och att minska snedrekryteringen till de konstnärliga högskolorna.

SKH anser att uppdrag och ansvar för genomförandet bör kopplas till redan befintliga organisationer, t.ex. Kulturskolan.

Digitaliseringen kräver insatser för konstnärerna

Digitaliseringen, som enligt utredningen är den enskilt största omvärldsförändring som påverkar konstnärernas villkor, kräver ett antal åtgärder för att stärka konstnärernas ställning och för att samhälle och individer fullt ut ska kunna ta del av och dra nytta av att konstnärernas skapande.

Utredningen föreslår att regeringen tar fram en samlad strategi för digitaliseringen av den offentligt finansierade kulturen och att ett samordningssekretariat inrättas vid Kulturrådet. Konstnärsnämnden och Tillväxtverket föreslås ges utökade uppdrag.

En ekonomisk ram på 100 miljoner kronor föreslås för genomförandet av den nationella strategin och för det digitaliseringsarbete som initieras av myndigheterna.

SKH anser att det är fel att prioritera medel inom ramen för denna utredning till generella samhällsproblem i digitaliseringens fotspår. Medel bör istället prioriteras för att få rimliga villkor för konstnärer i sin yrkesutövning, vilket i sin tur skulle medföra förbättringar på flera av utredningens områden som berör konstens roll i samhällsutvecklingen i stort. Detta skulle därmed också öka attraktionskraften för kommande generationer att söka sig till ett yrke som konstnär.

Stärkt arbetsmarknad genom residensprogram

Utredningen ser möjligheter att inrätta ytterligare residensprogram. Utredningen föreslår att konstnärliga residens inrättas på statliga arbetsplatser. Verksamheten byggs upp successivt med början 2020. För att vara förmedlande länk mellan myndigheterna och konstnärerna föreslås att bolaget Till tillförs 5 miljoner kronor per år. De internationella residensprogrammen inom Konstnärsnämnden föreslås utvecklas vidare på ytterligare områden. Konstnärsnämnden ska också tillsammans med Sida utveckla nya konstnärliga residens för att stärka en konstnärlig utveckling i Sverige och i biståndsländer. Fördessa program föreslår utredningen att Konstnärsnämnden tillförs ytterligare 10 miljoner kronor.

SKH anser att de internationella residensprogrammen som Konstnärsnämnden redan har och i utredningen föreslås utveckla vidare är av stor betydelse för hela konstfältet. Det har dels inneburit att svenska konstnärer kommit ut i världen med sin konst dels, att Sverige fått ta del av inresta konstnärers arbeten. Dessa utbyten har varit utvecklande och utmanande för både konstnärer och publik. Residensen har dock till större delen varit inom västvärlden vilket givit en begränsad syn på vad konst kan vara. Samarbetet mellan Konstnärsnämnden och SIDA är ett sätt att förändra det. SKH ställer sig tveksamma till konstnärsresidens på statliga arbetsplatser. Att residensprogrammen som de är utformade idag har varit framgångsrika är ingen garanti för att de i en utvecklad version med residens på statliga myndighet skulle bli lyckade. Innan en satsning görs bör det finnas ett betydligt noggrannare underlag som visar på konsekvenserna. Att vara på en arbetsplats utan att ha en tydlig uppgift kan ha motsatt effekt till den avsedda. Dessutom bör det som i alla arbetstagsituationer vara tydligt vem som är ansvarig chef eller arbetsgivare. Dessutom är det svårt att se hur det ska förbättra förutsättningarna för konstnärer att få ekonomisk ersättning för sitt arbete genom en 20% tjänst en gång i veckan.

Satsningar på den offentliga konsten

När det offentliga bygger bör motsvarande en procent av byggkostnaderna avsättas för satsningar på offentlig konst. En enprocentregel bör vara flexibel och kunna anpassas till de förutsättningar som råder i enskilda projekt. Utredningen föreslår vidare att det ska framgå av de statliga fastighetsbolagens ägardirektiv att de har ansvar för att avsätta motsvarande en procent av byggkostnaderna till konstnärlig gestaltning.

SKH ställer sig positivt till förslaget men det bör följas av en översyn och en eventuell förenkling av upphandlingsreglerna när det gäller konstnärliga utsmyckningar.

Ny allians för upphovsmän och satsningar på centrumbildningarna

Behovet av mellanhänder mellan konstnärerna och arbetsmarknaden har ökat, inte minst på grund av digitaliseringen. Utredningen föreslår en försöksverksamhet med en allians för upphovsmän efter den modell som finns inom teater-, dans- och musikområdena. Ett statsbidrag på 15 miljoner kronor per år föreslås för perioden 2020–2022. Kulturrådet föreslås ges i uppdrag att ta fram förslag på den närmare utformningen.

De konstnärliga centrumbildningarna bedriver ett viktigt arbete med arbetsförmedling och med kompetensutveckling av sina medlemmar. Genom detta arbete och ett ökat samarbete med landsting och regioner skapas möjligheter för fler konstnärer att bo och verka i hela landet. Centrumbildningarnas arbete bör förstärkas och det statliga anslaget öka med 10 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

SKH är positiv till förslaget att utveckla alliansmodellen till att omfatta fler konstområden. Allianserna skulle också kunna beställa uppdragsutbildning från högskolan om de fick riktade pengar. SKH anser att den kompetensutveckling som utredningen föreslår ska anordnas av Centrumbildningarna och bör kunna beställas som uppdragsutbildningar från de konstnärliga högskolorna. Det vore bra på flera vis, bl.a. skulle det kunna ge en koppling till forskningen för de konstnärer som vill kompetensutveckla sig.

Bättre möjligheter för konstnärerna att verka i hela landet

Konsten bidrar till lokal och regional utveckling och har en central roll för sammanhållningen av landet. Att konstnärer bor och verkar på en plats gör att fler perspektiv tillförs lokalsamhället. För att ta vara på de möjligheter konsten ger behöver förutsättningarna för konstnärer att etablera sig och verka i landets regioner förbättras.

Kultursamverkansmodellen har lett till en positiv utveckling av regionernas kulturverksamhet och konstnärsperspektivet har börjat utvecklas i kulturplanerna. Utredningen föreslår att den styrande förordningen för modellen ska vara tillitsbaserad, mindre detaljreglerande och ge utrymme för nya konstnärliga uttryck. Resurserna till det professionella kulturlivet och konstnärerna i regionerna ska enligt utredningen förstärkas med 25 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Konstbildning och konstförmedling är viktiga delar av konstnärspolitiken. En utvecklad konstbildning inom civilsamhället stärker långsiktigt förståelsen för och efterfrågan på konstnärers arbete. Det statliga stödet till organisationer och föreningar som verkar på området föreslås öka med 5 miljoner kronor.

Utredningen innehåller flera högst konkreta förslag som kan ge konstnärerna nya möjligheter att verka utanför de större städerna vilket är en satsning som i sig omedelbart kräver en följd av andra satsningar. SKH ställer sig positiva till intentionerna i förslagen på denna punkt men avböjer att ta ställning till konkreta åtgärder på området.

Ersättningar för konstnärligt arbete

De offentlighetsrättsliga ersättningsystemen, som syftar till att ge konstnärer betalt för utfört konstnärligt arbete, är viktiga för många konstnärers möjligheter att leva på sitt konstnärskap. Visningsersättningen, inkl. den individuella visningsersättningen (IV), bibliotekersättningen och talboksersättningen, bör finnas kvar i sina grundläggande former. Utlåningen av fonogram har dock minskat kraftigt och därför bör behovet av fonogramersättningen prövas i särskild ordning. MU-avtalet uppfattas som viktigt för att stärka bild- och formkonstnärers ersättning för utfört arbete i samband med utställningar.

För att understryka avtalets betydelse föreslås fler myndigheter inom museisektorn få i uppdrag att redovisa utbetalda ersättningar enligt avtalet. För att förbättra utställningsarrangörers och främjandeorganisationers möjligheter att följa MU-avtalet ska det befintliga anslaget förstärkas med 5 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Med digitaliseringen följer nya förutsättningar som innebär att upphovsrättsliga bestämmelser behöver ses över för att stärka konstnärernas ställning och minska risken för obalans mellan förhandlingsparterna. Inom ramen för den pågående översynen av upphovsrättsområdet i EU bör de frågor upphovsmannaorganisationerna lyfter prioriteras. På nationell nivå gäller det bl.a. att möjliggöra privatpersoners delning av skyddade bilder genom de digitala plattformarna.

Digitalisering/upphovsrätt är faktorer som SKH som högskola i allra högsta grad försöker hantera. Förslagen är bra men de kommer inte att vara tillräckliga för att resultera i att konstnärer kan leva på sin konst. Det befintliga anslaget bör ökas betydligt mycket mer än med 5 miljoner kronor om det ska få den effekten som eftersträvas.

Ny bidragsmodell och ny fond

Utredningen föreslår att de statliga regleringarna av statsbidragen till konstnärerna ska möjliggöra en bred, genreöverskridande och flexibel hantering av bidragen och vara öppna för nya konstnärliga uttryck. Tre bidragstyper ska finnas, nämligen arbetsstipendier, projektbidrag och långtidsstipendier. Inom dessa ramar ska det finnas utrymme för regeringen och för bidragsbeslutande instans att ange mer preciserade ändamål. Begreppet konstnär ska användas i styrdokument och författningar. Även i fortsättningen ska beslut om bidrag och stipendier till konstnärer grundas på bedömning av konstnärlig kvalitet, men även kunna ta hänsyn mottagarens behov av ekonomiska bidrag. Bidrag och stipendier till konstnärer ska kunna lämnas till både individer och grupper samt fysiska och juridiska personer.

SKH anser att det är bra med möjlighet för juridisk person att söka stipendier och att harmonisera kraven eller förutsättningarna för att få söka medel från de olika instanserna. Beslut om bidrag ska grundas på den konstnärliga kvaliteten.

Ökad social trygghet för konstnärerna

Socialförsäkringssystemen är i många avseenden uppbyggda för fast anställda arbetstagare med regelbunden inkomst. Det är förhållanden som sällan gäller för konstnärer. Den parlamentariska socialförsäkringsutredningen har lämnat vissa förslag som gynnar konstnärerna men det behövs ytterligare åtgärder för att öka konstnärernas sociala trygghet. Det gäller regler för hur sjukpenningsgrundande inkomst (SGI) tillämpas för enskilda näringsidkare, ekonomisk trygghet vid sjukdom för konstnärer som har stipendier samt hur perioden för långa stipendier kan vara överhoppningsbar för a-kassa.

Vidare bör vissa skattemässiga hinder för konstnärerna undanröjas när det gäller avregistrering av företag, definition av inkomstslag och spridning av inkomst. Det är angeläget att mervärdesskatten är teknikneutral för likvärdiga konstnärliga uttryck inom hela kulturområdet.

Konstnärernas pensioner är överlag låga. Detta är ett problem som kommer att förvärras för de i dag aktiva konstnärerna, eftersom många av dem kommer att sakna tjänstepension. En särskild utredning föreslås få i uppdrag att utreda hur en modell kan utformas som ger samma fördelar som de kollektivavtalade tjänstepensionerna för konstnärer som är verksamma som egenföretagare och/eller har anställningar utan tjänstepension. Ökade inkomster är dock viktigast för den framtida pensionen.

SKH instämmer med utredningen och anser att förslag till förbättringen av trygghetssystem för konstnärer är av största vikt.

Statens styrning mer tillitsbaserad

Styrningen av den statliga konstnärspolitiken ska vara på armlängds avstånd och mer tillitsbaserad. Det innebär t.ex. att detaljeringsgraden i regeringens styrning genom de årliga regleringsbrevens ska minska. Den nuvarande myndighetsstrukturen har vuxit fram successivt och i praktiken finns det i dag överlappningar och omotiverade skillnader i villkoren för bidragsgivningen hos berörda instanser. Utredningen föreslår därför att samverkan mellan de bidragsgivande instanserna ska förstärkas. Konstnärsnämndens uppdrag att bevaka och informera om konstnärernas ekonomiska villkor ska utvecklas. De kvantitativa kartläggningarna ska kompletteras så att inkomster från konstnärliga verksamheter särredovisas.

SKH anser att det för att utveckla och stärka konstfältet krävs en samverkan mellan de bidragsgivande instanserna, vilket i sin tur förmodligen kommer att resultera i att detaljeringsgraden i regeringens styrning minskar. Systemet blir mer transparent och därigenom begripligt för alla parter. Positivt att Konstnärnämnden får utökat uppdrag.

Ökade resurser

Med utredningens förslag till utveckling av konstnärspolitiken bör dess budgetram öka med 225 miljoner kronor fr.o.m. 2020. De ökade utgifterna finansieras genom omprioriteringar inom utgiftsområde 17. För att säkra att ersättningar och bidrag till konstnärer inte löpande urholkas ska samtliga konstnärspolitiskt relaterade anslag inom utgiftsområde 17 omfattas av statens pris- och löneomräkning.

SKH anser att en utökad budgetram i linje med utredningens förslag är bra men anser inte att pengarnas fördelning inom förslaget är optimalt. Istället anser SKH att de 100 miljonerna till digitalisering bör styras direkt till ersättningar för konstnärer som utför viktigt arbete för samhället inom sina områden.

Övrigt

SKH vill föra fram att det i utredningen saknas en artikulation kring hållbarheten inom konstnärliga yrken samt den konstnärliga forskningens plats i forskarsamhället i stort som delvis lyfts fram på sid 367 (fortbildning för konstnärer).

Vad gäller Kreativa Europa, så finns det inget konkret förslag hur andelen ansökningar från Sverige ska kunna öka. Utredningen konstaterar bara att det behöver ske.

SKH önskar att utredningen skulle ha inhämtat mer underlag gällande internationallisering som jämförande material. De som nu redovisas upplevs som begränsat och därmed kan analysen vara bristfällig.

En korrigerig:

Det är SKH som samarbetar med Subtopia inte DOCH, Dans och cirkushögskolan som det står texten.

Detta beslut har fattats av rektor Paula Crabtree efter föredragning av högskoledirektör Eva Öquist. I beredningen av yttrandet har även prorektor Johan Scott och vicerektor för forskning Cecilia Roos deltagit.

För Stockholms konstnärliga högskola

Paula Crabtree
Rektor

Eva Öquist
Högskoledirektör